

Komoróczy Géza: A tiszaezlári vérvád*

1882. április 1-jén eltűnt egy 13–14 éves, kistermetű keresztény (református) cselédlány, Solymosi Eszter (1869–1882), akit keresztanyja, Huri Andrásné, akinél szolgált, a boltba küldött, festékért a ház húsvéti rendbetételéhez.

Egy „világraszóló *cause célèbre*”: Tiszaezlár

Egy Tisza menti községben, Tokaj alatt, a folyópart közelében hosszan elnyúló Tiszaezláron (Szabolcs vármegye), amelynek az 1880-as években összesen körülbelül 2700 lakosa volt, akkoriban mintegy 25 zsidó család élt.¹

1882. április 1-jén² – *niszán* 12: *sabbát gádol*, „nagy szombat”, a peszahot megelőző *sabbát* – eltűnt egy 13–14 éves, kistermetű keresztény (református) cselédlány, Solymosi Eszter (1869–1882), akit keresztanyja, Huri Andrásné, akinél szolgált, a boltba küldött, festékért a ház húsvéti rendbetételéhez.

A zsidó község aznapra tűzte ki a metsző- (*sakter*) és előimádkozó- (*hazzán* / kántor) választást, ugyanis Taub Emánuel, a község addigi metszője röviddel azelőtt más községbe költözött. A biztos jövedelemmel járó állásra többen is pályáztak. Schwarcz Salamon metsző, aki Tiszalókról jött a választásra, Bukszbaum / Buxbaum Ábrahám galíciai eredetű tanító (Ibrány), ő csak kántornak jelentkezett, és Braun Lipót Lébi metsző (Téglás); jesivát végeztek mindhárman, és aznap délelőtt főként énekhangjukkal kellett vizsgáznuk. A község Schwarcz Salamont választotta meg metsző- és előimádkozójának.

A leány eltűnését anyja, özvegy Solymosi Jánosné³ jelentette a községi bírónak (április 3), majd a járási (Vencsellő) szolgabírónak (április 4).

*Részlet a szerző könyvéből: A zsidók története Magyarországon, I-II. Pozsony: Kalligram, 2012. A szöveg forrása: II. kötet (1849-től a jelenkorig), 9. fejezet (Emancipáció és recepció), 235-250 oldal.

¹ Kövér György, „Performációk, I: »Zsidó társadalom« Tiszaezláron a nagy per előestéjén”, *Korall*, [5], no. 17 (2004), pp. 5–42; „Performációk, II: »Nemesi társadalom« Tiszaezláron a jobbágyfelszabadítás után”, *Korall*, 8, no. 27 (2007), pp. 110–150. – Mindenhez, ami Tiszaezlár, most lásd Kövér György magisztrális, részben az alább idézendő cikkeit is magába olvasztó könyvét: *A tiszaezlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek* (Budapest: Osiris, 2011).

² Kövér György, „Egy különleges nap.« 1882. április 1., szombat Tiszaezláron”, *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 40, no. 2 (2005), pp. 199–207.

³ Özvegy Solymosi Jánosné *née* Jakab Mária (1834–1909). Személyiségéről, leányáról és magáról a történetről izgalmas mikrohistóriai tanulmányokat írt Kövér György, „Biográfia és családtörténet: Solymosi Eszter és családja”, in: *Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltári Évkönyv*, XVII (Nyíregyháza, 2006), pp. 215–241; uő, „Özv. Solymosi Jánosné dilemmái (Kis eszlári nőtörténet)”, in: Bakó Boglárka & Tóth Eszter Zsófia, szerk., *Határtalan nők. Kizártak és befogadottak a női társadalomban* (Budapest: Nyitott Könyvműhely, 2008), pp. 15–44.

Hamarosan az a híresztelés kezdett terjedni, hogy a zsidók ölték meg, a zsinagógában, mert a *peszah* szertartásaihoz a vérét akarták használni.⁴

Ónody Géza (1848–?) helybeli születésű, elszegényedett földbirtokos, a hajdúnánási kerület országgyűlési képviselője a képviselőházban előállt a váddal, ő kezdte hangoztatni: „(...) Állítólag az izraeliták vallási szabályait tartalmazó Thalmud szerint az engesztelődési ünnepen ártatlan keresztény leánynak a vérét kell venni...”⁵ (Az ülés elnöke megpróbálta elejét venni annak, hogy Ónody a napirendhez nem tartozó esetről beszéljen; arra azonban nem figyelt fel senki, hogy a haláleset nem *jom kippur* alkalmából, hanem a húsvét előtti napokban történt. Ónody egyébként Istóczyt mint a „Thalmud” szakértőjét említette.) Május 4-én a vérvádat átvette a leány anyja is.

A zsidókkal szembeni gyanúsítást

Scharf / Sarf József (1842–1905) „egyházfi” / „zsidó harangozó” (*samesz*) 4 és fél éves fiának, Samunak homályos, össze-vissza szavai támasztották alá; a fiúcskának a szomszédasszonyok cukorkával, kaláccsal nyomatékosítva adták a szájába, mit mondjon: hogy bátyja, Móric a zsinagóga kulcslyukán át látta, amint benn a zsidók – környékbeliek és máramarosi faúszató tutajosok – a leány nyakát megvágják, és vérét egy tálba kicsorgatják. A vármegye székhelyéről, Nyíregyházáról a törvényszék május 19-én kiküldte Bary József (1858–1915) törvényszéki aljegyzőt mint vizsgálóbíró, hogy hallgassa ki a tanúkat, folytassa le az előzetes vizsgálatot. A vizsgálóbíró rendelkezése alapján a *samesz* 14 éves fiát, Scharf Móricot (1868–1929), első kihallgatása után a csendbiztos átvitte a szomszédos Nagyaluba, lakására, ott éjszaka – egy később mint börtönviselt gyilkos leleplezett és a bírósági eljárásból kizárt személy közreműködésével – faggatta, kihallgatta. Reggelre elkészült a csendbiztos által fogalmazott jegyzőkönyv, amelyben a fiú tanúsította, hogy a kulcslyukon át látta a gyilkosságot és pontosan felismerte a szereplőket. Ezen a vallomásán alapult a későbbi vádirat. A híresztelés és a tanúvallomás terjedését segítette a község római katolikus papjának szava. Budapesten a gyilkosság hírének elsőként egy klerikális szellemű lap, a *Magyar Állam* közölte sietve (1882. május 20).

Az 1881/84. évi országgyűlés éppen az időben folytatta a vitát az oroszországi pogromok elől menekülő zsidók bevándorlásának kezelése

⁴ Paul Nathan (1857–1927), a XIX/XX. század fordulóján a németországi asszimilacionista zsidó önszerveződés és az antiszemitizmus elleni küzdelem egyik vezetője, publicisztikai pályafutását Tiszaeszlárról szóló retrospektív könyvvel kezdte: *Der Prozess von Tisza-Eszlár. Ein antisemitisches Culturbild* (Berlin: F. Fontane & Co., 1892). Később ő volt a *Hilfsverein der deutschen Juden* egyik alapítója (1901), a Beilis-per idején ő szervezte a vádlott németországi védelmét. – Hegedűs Sándor, *A tiszaeszlári vérvád* (Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1966); Andrew Handler, *Blood Libel at Tiszaeszlár* (New York: Columbia University Press, 1980).

⁵ *Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, VI (Pesti Könyvnyomda-Részvény-társaság, 1882), p. 11.

tárgyában. E vita során, Ónody Géza felszólalásával, 1882. május 23-án került szönyegre az eset; Tiszaeszlár Ónody kerületében feküdt.

Ónody főlemlegette, Bonfini leírása alapján, a nagyszombati (1494) és Bél Mátyás leírása alapján a bazini (1529) vérvádat, ezeket a klasszikus történeteket néhány más híreszteléssel is megtoldotta a közelmúltból. Az elhúzódo vitában ilyeneket mondott: „titokzatos felekezeti gyilkosság, egy vallási emberáldozat, amelynek kiderítése az egész zsidóság sorsára nézve évszázadokra döntő befolyással fog bírni, s e bűnper egy világraszóló *cause célèbre*-re fog válni.” Istóczy Győző mindjárt másnap egy interpellációban a vérvád részletes ismertetésébe fogott. A képviselő – Rohlingra hivatkozva – részletesen beszélt a damaszkuszi vérvádról, egy oroszországi esetről, a vizsgálat halogatása miatt a miniszterelnök- és belügyminisztert interpellálta. Tisza Kálmán miniszterelnök teljes határozottságot mutatott: Ónody „szellemidézési bajban szenved”; Tiszaeszlárról kijelentette: „kevésbé van bizonyítva”; Ónody izgatás értékű beszédéről: „Midőn ez ellen szavamat felemelem, egyúttal kénytelen vagyok a történetek után declarálni, hogy ha – mitől megment, remélem, a magyar nép és Magyarország lakosainak józansága – az ilyen felszólalásoknak, melyek a képviselői immunitás és a képviselőház tekintélyének köpenyébe burkoltan löketnek ki a nép közé, következése lenne, az akkor életbeléptetendő szigorú rendszabályok és az azok folytán okozandó fájdalmak, a netán kiömlendő vér azokra fog szállni, akik az ilyen izgatásoknak eszközlői voltak. (*Élénk helyeslés jobbfelől. Zaj a szélső baloldalon.*)”

Wahrmann Mór már az országgyűlési viták elején, 1882 júniusában ki tudta húzni a talajt Ónody és Istóczy lába alól: a Rohlingra mint a vérvádat bizonyító tudósra hivatkozó képviselőnek idézte a professzor egy másik könyvét, amelyben a protestánsokat nevezte szörnyetegnek (*Ungeheuer*), a protestantizmust vandalizmusnak; ez után a felháborodást keltő ostobaság után a vérvád sem kaphatott hitelt a képviselők többségénél. Nemcsak Tisza Kálmán: a tekintélyes és befolyásos képviselők nagy többsége elutasította, köztük Berzeviczy Albert (1853–1936), az egyik országgyűlési bizottság elnöke;⁶ Szilágyi Dezső (1840–1901) egyetemi tanár, akkor az ellenzék egyik hangadója; Irányi Dániel és mások. Jókai Mór: „Én meg vagyok felőle győződve, hogy a jövő században nem lesz Magyarországon zsidókérdés.”⁷ De például Pauler Tivadar, korábban rövid ideig br. Eötvös József utódja a vallás- és közoktatásügyi miniszteri székben, akkor már régóta igazságügy-miniszter (1872–1875, 1878–1886): Pauler, aki maga elhitte a vérvádat, ebbe az ügybe nem avatkozott bele.

⁶ Később vallás- és közoktatásügyi miniszter, egy időben a képviselőház elnöke, 1905-től haláláig a M. Tud. Akadémia elnöke, amúgy erősen konzervatív politikus.

⁷ *Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, VI (Pesti Könyvnyomda-Részvény-társaság, 1883), p. 177 (1883. január 23).

Istóczynak végül tulajdonképpen igaza lett, bár ellenkező értelemben, mint gondolta s akarta:

Tiszaeszlárból valóban „világraszóló *cause célèbre*” vált. Ez volt az első vérvád, amelynek bírósági tárgyalása modern jogi keretek között folyt le.

Röviddel az után, hogy az eset az országgyűlésben napirendre került, a pesti neológ hitközség felkérte Eötvös Károly ügyvédet, hogy a várható perben lássa el a vádlottak védelmét. Hírnevén túl, nem véletlenül esett rá a választás. Már említettem, hogy Eötvös korábban is vállalta zsidó ügy képviselőt az országgyűlésben (*status quo* hitközségek).

Scharf Móric elbeszélése alapján azzal vádolták a zsidókat, s közelebbről, apját, Scharf József cipész-, templomszolgát és a három metszőt, hogy Scharf a nevezett szombaton a reggeli istentisztelet után behívta a zsinagógába az arra elmenő Solymosi Esztert, és a metszők, akik a választás miatt tartózkodtak Eszláron, elvágták a nyakát és egy edénybe kicsorgatták a véré. Bary nyomozóbíró hosszadalmas helyszíni vizsgálata, amelyet a vármegyei hatóságok is figyelemmel kísértek,⁸ nem lelte nyomát a holttestnek, sem a véres tett másodlagos maradványainak, és meg kellett állapítani azt is, hogy a zsinagóga ajtajának kulcslyukán át nem lehetett volna látni azt, amiről Scharf Móric a vallomásában beszélt.

A június 19-re virradó éjszaka faúszató tutajosok Tiszadadánál, Tiszaeszlártól körülbelül 30 – vagy kicsivel több – folyamkilométerrel lejjebb, egy fiatal nő már hosszabb ideje vízben álló, bomlásnak induló hulláját fogták ki a Tiszából. A nyomozás vizsgálta öltözetét, testét, próbálta felismertetni a rokonsággal, helybeliekkel, megállapítani életkorát. A hivatalos eljárások nem hoztak biztos és vitathatatlan eredményt. Minthogy szegényes ruhadarabjai⁹ és némely testi jegy mégis az eltűnt leányt jelezték, a bíróság ezt a tetemet tekintette Solymosi Eszter maradványainak. A vád lényegét, kés (vágás vagy szúrás) nyomát nem lehetett feltalálni rajta. A vád előállt azzal a magyarázattal, hogy a tutajosok a meggyilkolt leány holttestét a nyomozás megtevesztésére elrejtették, és helyette egy idegen, temetőből ellopott, Solymosi Eszter ruháiba öltöztetett tetemet úsztattak le a Tiszán. Ennek a változatnak egyetlen részlete sem volt bizonyítható.

Már az első hírekre az egész ország megtelt zsidóellenes uszítással.¹⁰

⁸ Kövér György, „Az eszlári pünkösdi »népizgatottság« (1882. május 29”, [http://www.szabarchiv.hu/drupal/userfiles/file/Kover_Gyorgy_Az_eszlari_punkosdi_nepizgatottsag_\(1982_majus_29_\).pdf](http://www.szabarchiv.hu/drupal/userfiles/file/Kover_Gyorgy_Az_eszlari_punkosdi_nepizgatottsag_(1982_majus_29_).pdf).

⁹ Kövér György, „Solymosi Eszter ruhája”, in: Steinert Ágota, szerk., *Évek és színek. Tanulmányok Fábri Anna tiszteletére hatvanadik születésnapja alkalmából* (Budapest: Kortárs Kiadó, 2005), pp. 139–151.

¹⁰ Gyilkos szatírát írt a tiszaeszlári vérvádról Ágai Adolf a *Borsszem Jankó*-ban; újra közölte és kommentálta Kövér György, „Seiffensteiner Salamon lidérces álmai”, 2000, 18, no. 7–8 (2006. július–augusztus), pp. 57–61, kül. 54–56.

Pozsonyban három napon át folytatódtak az antiszemita zavargások (1882. szeptember 28–30). Katonaságot kellett kivezényelni, a kormány elrendelte a rendkívüli állapotot. Falvakban is zsidóellenes feliratok jelentek meg a kerítésekben, az iskolákban. Az országgyűlésben folyamatosan viták zajlottak az ügyről. Horánszky Nándor (1838–1902),¹¹ Eötvös Károly,¹² Funták Sándor (1822–1898)¹³ és többen mások újságcikkekben, de a parlamentben is hirdették a vád alaptalanságát. Már országszerte folyt a zsidóellenes uszítás, zavargások is kitörték, amikor Bogdányi Mór (1854–1923) új lapja, az *Egyenlőség* belépett a nyilvánosság megnyeréséért folytatott küzdelembe (1882. november). Bogdányi, megérezve, hogy a váddal a neológ zsidóság nagy ügye, az asszimiláció forog kockán, tudósításokban és publicisztikában szorosán követte az eseményeket, a per idején naponta megjelent. Szabolcsi Miksa, aki majd 1884-ben átvette a lap szerkesztését, ekkor alakította ki publicisztikai arcélét.¹⁴ Haynald Lajos bíboros, kalocsai érsek pásztorlevélben ítélte el a zsidóellenes uszítást.

Rohling a vád tanújául ajánlkozott a perhez. A *Talmudjude* lapjain azt állította, hogy a zsidók keresztény vért használnak a kovásztalan kenyérhez. Joseph Samuel Bloch (1850–1923), Bécs egyik külvárosának rabbija – Tiszaeszlártól függetlenül – hazugsággal vádolta meg,¹⁵ és igen jelentős összeget (3000 forintot) ajánlott fel neki, ha le tudja fordítani a Talmud egy lapját. Rohlingot az osztrák kormányzat kötelezte, hogy perelje be Blochot. Két neves keresztény orientalista, Theodor Nöldeke (1836–1930), a sémi nyelvtudomány és August Karl Wünsche (1839–1913), az agádikus irodalom tudósa is Bloch mellett, Rohling ellen nyilatkoztak.¹⁶ Két év vizsgálat után, néhány nappal a per kezdete előtt, Rohling visszavonta a keresetet. A vérvád hirdetője megszégyenült, kénytelen volt visszavonulni.

Tiszaeszlár ügyében csak az orthodox hitközség szervezett közvéleményt a vérvád ellen. Egy bizottság, Menahem Katz Wannfried / Menahem Prossnitz (1800 k.–1891) németkeresztúri (Deutschkreutz) rabbi

¹¹ 1872 óta ellenzéki országgyűlési képviselő.

¹² 1872 óta – megszakítással – országgyűlési képviselő, Deák párthíve volt, majd a függetlenségi párthoz csatlakozott.

¹³ 1849-ben Vukovics Sebő igazságügy-miniszter titkára; később a budapesti ügyvédi kamara elnöke, 1875-től két ciklusban országgyűlési képviselő.

¹⁴ Részletesen ismerteti a lapban megjelent írásokat Szabolcsi Lajos emlékirata: *Két emberöltő. Az Egyenlőség évtizedei (1881–1931). Emlékezések, dokumentumok* (Hungaria Judaica, 5) (Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1993), p. 25 skk.

¹⁵ Röpirata magyarul: Josef S(amuel) Bloch [(1850–1923)], *Rohling tanár gonosz kópéságai* (Budapest: Markus, 1883).

¹⁶ Lásd Joseph S. Bloch, Theodor Nöldeke & August Wünsche, *Israel und die Völker nach jüdischer Lehre*. Mit Berücksichtigung sämtlicher antisemitischer Textfälschungen in Talmud, Schulchan Aruch, Sohar und anderen rabbinischen und kabbalistischen Schriften auf Grund der dem Wiener Landesgericht aus Anlass des Prozesses Rohling contra Bloch 1885 erstateten schriftlichen Gutachten der in Eid genommenen sachverständigen Professor Dr. Theodor Nöldeke und Lic. Theol. Dr. August Wünsche systematisch dargestellt... (Berlin – Wien: Benjamin Harz, 1922).

vezetésével, neves tudósokat kért fel vélemény nyilvánítására (1882. június). Elítélte a vérvádat¹⁷ Franz Delitzsch, Paul de Lagarde (1827–1891), aki pedig egyébként nem számított a zsidók barátjának, Nöldeke, Hermann Strack, aki később külön könyvet szentelt a rituális gyilkosság cáfolatának.

Az országos főügyész, Kozma Sándor (1825–1897), leutazott Nyíregyházára, hogy személyesen ellenőrizze a nyomozás törvényességét, Bary József vizsgálóbíró eljárás módját. Felderített több, a vizsgálat során elkövetett törvényteleniséget (kínvallatás, az orvos szakértők véleményének mellőzése stb.), s ezzel jó irányban mozdított a per kimenetelén. Újságnak tett nyilatkozatban jelentette ki: „csak 5–6 úriember találta ki az egész mesét” (ti. a tiszzaeszlári gyilkosságot).¹⁸ Eötvös Károly, évekkel később: „(...) a vizsgálóbírónak minden munkája s munkájának minden jelentős része elfogultság, tévedés, erőszak s tökéletes hamisság. Jóhiszeműen végezhetne ő minden munkáját, de azért munkájának összes eredménye csodálatos hamissággá alakult át. Mert minden gondolata alaptalan, minden lépése téves s minden eszköze helytelen volt.”¹⁹

A nyomozati eljárás végén a vérvádat – rituális gyilkosság –, amely a gyilkosság indoka lett volna, maga Bary vizsgálóbíró is ejteni kényszerült;

maradt az általánosabb, de szintén a középkorból örökölt vád: a vádirat szerint a gyilkosság oka „vallási rajongás” volt.

A vádiratot a királyi főügyészség 1883. április 16-án zárta le. Az ügy végtárgyalását a területileg illetékes nyíregyházi törvényszék Kornis Ferenc (1835–1922) elnökletével²⁰ 1883. június 20-tól augusztus 3-ig tartotta (#159). Összesen 15 vádlott állt a törvényszék előtt. A vádat Szeffert Ede (1831–1907) közvádoló (ügyész) képviselte, szavaiból kivehetően teljes szkepszissel aziránt, bizonyítható-e, s egyáltalán, megtörtént-e a gyilkosság. Az elsőrendű vádlott Schwarcz / Svarcz / Schwarz Salamon (1845–1905) metsző volt. Ő és 3 társa²¹ ellen az ügyészség gyilkosság (Solymosi Eszter meggyilkolása) miatt emelt vádat, 6 személy²² ellen – akik állítólag szintén

¹⁷ Leopold Lipschitz, Hrsg., *Christliche Zeugnisse gegen die Blutbeschuldigung der Juden* (Berlin: Walther & Apolant, 1882).

¹⁸ Idézi és értelmezi: Kövér György, *Korall*, 8, no. 27 (2007), p. 110 sk.

¹⁹ *A nagy per, mely ezer éve folyik, s még sincs vége* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968), I, p. 418.

²⁰ Kornis 1875 és 1884 között volt a nyíregyházi törvényszék elnöke.

²¹ Név szerint: Bukszbaum / Buxbaum Ábrahám (másodrendű vádlott), Braun Lipót Lébi (harmadrendű vádlott) és Vollner / Wollner Hermann „rendes lakhely nélkül(i) napszámos” (vándorkoldus) (saját szavai szerint: napszámos, marhahajcsár) (negyedrendű vádlott).

²² Scharf József, Junger Adolf, Braun (Brenner) Ábrahám, Lusztig Sámuel, Weiszstein Lázár és Taub Emánuel, korábban tiszzaeszlári, akkor már (tiszta-) polgári metsző.

jelen voltak a zsinagógában – gyilkosságban való bűnrészesség, 5 személy²³ ellen pedig bűnpártolás és a holttest elrejtése miatt.

A védelem összehangolását Eötvös Károly látta el,²⁴ az előkészületek, illetve a tárgyalás során több ügyvéd állt mellette: Horánszky Nándor²⁵ és Funták Sándor,²⁶ illetve a nyilvános tárgyaláson Friedmann Bernát (1843–1925), a nyíregyházi Heumann Ignác / Jicchok (1845–1896), aki „zsidó (...) vallására egész életében büszkén hivatkozott”, és a helybeli származású, de a fővárosban élő Székely / Stern Miksa (1854–1922).²⁷ Eötvös önkéntes zsidó testőrségét a városban Goldstein János egykori huszár altiszt vezette.

Az elfogott és vizsgálati fogságban tartott zsidók: a *samesz*, a metszők, a szabadrábon védekező tutajosok kihallgatása – a vád szempontjából – legfeljebb soványnak mondható eredményt hozott. A bírósági tárgyalás folyamán Scharf Móríc mindvégig ragaszkodott eredeti vallomásához, ketten beismerték a vádat, hárman „folytonos tagadásban” voltak. A vád által előtárt konstruált bizonyítékokat és a testi erőszakkal is megfélemlített vádlottak hazug beismerő vallomásait Eötvös nagy leleménnyel leplezte le, cáfolta. A halottszemle orvosi részleteinek értelmezésében mások mellett segítségére volt Babes Viktor / Victor Babeş (1854–1926) kiváló bőrpáthológus és bakteriológus, akkor a budapesti egyetem magántanára, később egyetemi tanár Bukarestben (1887), ma a kolozsvári egyetem egyik névadója. Apja, Babesch (Calusieriu) Vince (1822–1907) tanár, ügyvéd, 1861 óta a magyar országgyűlés képviselője volt.

A nyíregyházi törvényszék felmentő ítéletet hozott (1883. augusztus 3): bizonyítottság híján. A tutajosoktól a Tiszából kifogott tetemen kívül más holttestet nem találtak. A nőn Solymosi Eszter ruhái voltak, több ismerős felismerte benne az eltűnt leányt, a testen külsérelmi nyom nem volt látható. Valószínű, hogy a leány a folyóba szédült, vagy talán beleölte magát. A holttestet vizsgáló orvosok szerint súlyos vérszegénységben szenvedett. Akadt tanú, aki azt állította, hogy megesett. Szabolcsi Miksa riporter következtetése az volt, hogy gazdasszonya megverte, és elkeseredésében ugrott a Tiszába. Megfulladt, a víz elsodorta, és hetekkel később, kilométerekkel lejjebb fennakadt a part menti füzes bozótjaiban.

²³ Fogel Amsel (técsoi tutajosgazda), Smilovics Jankel, Herskó Dávid (tutajosgazda), Grósz Márton és Klein Ignác.

²⁴ Formálisan Scharf József és a másodrendű vádlott (Bukszbaum) védője volt.

²⁵ A tiszaezlári lakosok védője volt. A tárgyalás kezdete előtt lemondott, helyére Friedmann Bernát lépett be.

²⁶ A metszői állásra pályázók: az elsőrendű (Schwarcz Salamon) és a harmadrendű vádlott (Braun Lipót) védője volt.

²⁷ Szinnyei tud róla, *Magyar írók élete és munkái*, XIII (1909), s. v., egy kinyomtatott előadását idézi: *A bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről szóló törvényjavaslat* (Magyar Jogász-egyleti Értekezések, 43) (Budapest: Franklin-társulat könyvnyomdája, 1889), 5, no. 2 (1889), pp. 39–78 (különlenyomat). – Székely utóbb az üzleti életben tevékenykedett.

Jogi értelemben a bírósági eljárás nem zárult le a Nyíregyházán kihirdetett ítélettel. A felülvizsgálati eljárást a Pesti kir. Ítéltábla folytatta le, Vajkay Károly (1825–1893) tanácselnök vezetésével, a harmadfokú eljárást a Kúria, Tóth Lőrinc (1814–1903) tanácsa. Mindkét fellebbviteli fórum jóváhagyta a felmentő ítéletet.

Az ítélet első- és másodfokon egyaránt ízekre szedte a vádat, a vád tanúinak vallomásait.

Az, hogy a szerencsétlen leány miképpen halt meg, az eljárásban nem sikerült pontosan tisztázni, de hogy a vád minden részlete alaptalan volt, bebizonyosodott. A budapesti királyi ítéltábla mint másod(fokú) bíróság ítéletének (1883. december 22) konkluziója: „Mint hogy tehát Scharf Móric vallomása büntetőjogi értékkel nem bír, sem az a mellé csoportosított adatok, jelenségek és körülmények annak súlyt nem kölcsönözhetnek; mint hogy a tiszadada Csonka-Füzesben talált női hulla a vádbeli cselekménnyel határozottan összefüggésbe nem hozható: ezeknél fogva tehát nem állapítható az meg, hogy Solymosi Eszter személye ellen a kérdéses napon és helyen a vádbeli cselekmény elkövetett.”

A vádlottak felmentését a közvélemény nem fogadta megkönnyebbüléssel: országszerte tiltakozásokat váltott ki.²⁸ Pozsonyban már a nyíregyházi ítélethirdetés napján tüntettek, csak a katonaság tudta feloszlatni a tömeget. Augusztus 8-án Pesten nagy tömeg vonult fel a Kerepesi útra, ahol az előzetes hírek szerint megszállni akartak (Fehér Hattyú, a Kerepesi út–Múzeum körút / Károly körút sarkán), szétverték a szálloda földszintjét, a környéken feltörték a zsidók üzleteit, megtámadtak zsidókat. Négy napon át ment az utcai randalirozás. Rendőrségi beavatkozásra, sőt, miniszterelnöki intézkedésre volt szükség elfojtásához. Vidéken (Besztercebánya, Csurgó, Keszthely, Sopron, Zalaegerszeg stb.) heteken át folytak a tüntetések. Több helyen, hogy a súlyosabb támadásokat megelőzzék, rendkívüli állapotot kellett kihirdetni. Zalalövön a vármegyei hatóságok kérésére a katonaság vetett véget a zavargásoknak.

A tárgyalás folyamata leginkább Mikszáth Kálmán (Scarron) napról napra, sőt, olykor óránként küldött, könnyed hangú, de a szereplők és helyzetek találó jellemzésével szolgáló távirati riportjaiban követhető nyomon a *Pesti Hírlap*-ban.²⁹ A védelem vezetője, Eötvös Károly két évtized múltán *A nagy per, amely ezer éve folyik s még sincs vége*³⁰ című könyvében irodalmias könnyedséggel írta meg a per történetét, minden eseményt részletesen, minden jogi mozzanatot precízen mutatva be. Könyvének a legmélyebb

²⁸ Kubinszky Judit, „Adalékok az 1883. évi antiszemita zavargásokhoz”, *Századok*, 102, no. 1–2 (1968), pp. 158–177.

²⁹ Kritikai kiadásuk: Mikszáth Kálmán, *Cikkek és karcolatok*, XVI: 1883. április–augusztus, szerk. Rejtő István (Mikszáth Kálmán Összes Művei, 66) (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972).

³⁰ Eötvös Károly, *A nagy per, mely ezer éve folyik, s még sincs vége* (Budapest: Révai Testvérek, 1904; új kiadás, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968).

szinten ugyanaz volt a mondanivalója, mint amit a szerző ügyvédként a tárgyalás során végig következetesen képviselt: a vád lehetetlen, a vádnak nincs egyetlen elfogadható bizonyítéka. *A nagy per* hatalmas erejű röpirat a zsidókkal szembeni vádaskodás ellen.

Krúdy Gyula fél évszázaddal később regényes formában írt napilap-folytatásokban könyvet a perről, fiatalságának nyíregyházi helyismeretét is gazdagon felhasználva.³¹ A könyv hírlapi közléséhez kapcsolódó nyilatkozatában³² tömören összefoglalta az eset személyes értesülések alapján kialakított magyarázatát. „Az ítélet úgy szólt, hogy az egyetemi tanárok megállapítása szerint a Tiszából kifogott hulla egészen biztosan egy 14 éves leány hullája volt, ez a hulla éppenúgy lehetett a Solymosi Eszteré, mint másvalakié. Voltak tanúk, akik azt mondták, hogy Ónody Géza, aki a vérvádnak, azt mondhatnám, érdemi szerzője volt, hetekig elbújtatva tartotta a leányt, állítólag halála után. Bebizonyosodott az is, hogy a leány gazdája, Huri Andrásné leánykereskedelemmel foglalkozott, és az ő kezén tűnt el élve a kis szolgálóleány. Ezek a dolgok persze nem kerültek tárgyalásra. A hullaúsztatás és hullaszállítás meséje tehát valószínűleg igaz. És ha igaz, akkor az még rosszabb színben tünteti fel azokat, akik a vérvádat kovácsolták, mert nem is babonából, hiszékenységből terjesztették a vádat, de tudatos gonoszságból. Mert ha ez a hulla nem volt Solymosi Eszteré s föltehetően valami temetőből vagy bonctani intézetből szerezték és felöltöztették az élő Solymosi Eszter ruháiba, hogy azután rituális gyilkossággal vádolják a tiszaezlári zsidókat, arra nem lehet mentséget találni. Mert azok, akik butaságból és babonából estek bele a vérvád tévhitébe, tulajdonképpen nem voltak rosszhiszeműek, de voltak olyanok is, akiknek ez a »hecc« politikai karrier lehetőségét jelentette, és ennek a karriernek a reményében ütötték a dobot, amely dobszó akkor könnyen hirdethette volna az országos zsidóüldözést. Szerencsére a tisztánlátás győzött, és a vérvádat el kellett ejteni. A védelem, majd a bíróság nem tehetett mást, mint hogy föltette, hogy a boldogtalan szolgálóleány, akinek az életből nem sok jó jutott cselédsorban, valószínűleg elemésztette magát. – Hogy miért került elő Solymosi Eszter állítólagos hullája, annak az is a magyarázata, hogy 5 000 forint jutalmat ígértek annak, aki Solymosi Esztert élve vagy halva előkeríti. Ez a hirdetés június 13-án, hat héttel Solymosi Eszter eltűnése után jelent meg a hivatalos lapban, de már május végén falragaszokon hirdették a városokban és falvakban. A hullaszállítást, majd a hullaúsztatást ez az 5 000 forint, ami akkor teméntelen pénz volt, jól magyarázza.”

³¹ Krúdy Gyula, *A tiszaezlári Solymosi Eszter* (1931); könyv alakban először több mint negyven év múlva (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1975).

³² Szenes Erzsébet, „Krúdy regényt ír Tiszaezlárról”, *Múlt és Jövő*, 21 (1931), pp. 110–111; az idézet: p. 111. – Szenes Erzsébet (1902–1979) nagymihályi születésű költő (első kötete Kassán jelent meg, 1924) és novellista; Auschwitzból még visszatért szülőföldjére, de 1949-ben alijázott. Publikált héberül is. Magyarországon életében megjelent könyve: *A lélek ellenáll* (1966).

Krúdy tömör összefoglalása talán nem minden elemében maga a tiszta, bizonyítható igazság, csupán az eset adatainak szabad kombinációja, egy író személyes véleménye. De elvágja a lehetőségét annak, hogy a vád bizonyítatlanságából, amely az ítélet lényege, újabb vád sarjadjon ki.

Scharf József, a vád alá helyezett, majd felmentett *samesz*, szabadlábba helyezése után családjával együtt azonnal felutazott Pestre.

Ideiglenes szállásuk, Weingruber „Hattyú” szállója előtt, a Kerepesi (Rákóczi) úton aznap este antiszemita tüntetők gyülekeztek, hangosan tüntettek, majd rombolni kezdtek, rendőröknek kellett megfékezni őket. Scharf a hitközségnél kapott szerény állást. Fia, aki mesterséget akart tanulni, egy idő után Amsterdamba ment, és a gyémántiparban talált magának megélhetést.³³ A többi vádlott élte tovább a maga életét. A sakter unokája, Schwarz Mór (1896–1981) rabbi lett, 1943-ban megjelentette Eszter könyvének kétnyelvű kiadását, a bibliofil értékű könyv a Pesti Izraelita Nőegylet Leányárvaházának kiadásában jelent meg, Göndör Bertalan (1908–1945) illusztrációival: a megmenekülés aktuális reménységében.

Ónody Géza a felmentő ítélet után is napirenden tartotta a rituális gyilkosság vádját,³⁴ a zsidóság elleni világtörténelmi támadássá szélesítve. Számos hasonló zsidóellenes irat között 1885-ben Nyíregyházán is megjelent egy könyv, amely szinte a *Cion bölcsei* előzményeként tárgyalja a nagy zsidó összeesküvést és a vérvádat.³⁵ Tiszaeszláron és az onnan elszármazókban kitörülhetetlen a per emléke, nemzedékekkel később is személyes köze van mindenkinek hozzá.³⁶ Solymosi Eszter nevét zsidóellenes uszításra használta fel a zsidótörvények idején Erdélyi / Árgyelán József (1896–1978) költő.³⁷ Egy emigrációban (utolsó információim szerint Svájcban) élő magyar férfi (bizonyos Kenessey Csaba) 1994-ben Tiszaeszláron

³³ Német nyelvű – de csak a Szabolcsi Lajos által szerkesztett magyar változatban ismert – visszaemlékezésében elismeri, hogy hajdani vallomása hamis volt: „Emlékeim a tiszaeszlári pörből”, *Egyenlőség*, 46, no. 37–49 (1927. szeptember 10–december 3) (az elbeszélés megáll Solymosi Eszter eltűnésénél). – Kövér György, „Önéletrajzi hamisítvány, avagy csalóka emlékezet (Scharf Móric ön-életrajza)”, *Aetas*, 22, no. 2 (2007), pp. 106–121 / in: Mekis D. János & Z. Varga Zoltán, szerk., *Írott és olvasott identitás. Az önéletrajzi műfajok kontextusai* (Budapest: L'Harmattan, 2008), pp. 99–118.

³⁴ Ónody Géza, *Tisza-Eszlár: a múltban és jelenben. A zsidókról általában. Zsidó mysteriumok. Rituális gyilkosságok és véráldozatok. A Tisza-eszlári eset* (Budapest: Bartalits Imre, 1883; reprint, [Budapest]: Gede Testvérek, [2002]) / Géza von Ónody, *Tisza-Eszlár, in der Vergangenheit und Gegenwart...* (Budapest: Wilckens & Waidl, 1883).

³⁵ *Egy héber (zsidó) írás titka, vagy cél és eszköz a kereszténység okulására*. Lefordította egy keresztyén pap (Nyíregyháza: Nyomatott az „Ébredjünk” könyvnyomdájában, 1885).

³⁶ Sándor Iván [(1930–)], *A vizsgálat iratai. Tudósítás a tiszaeszlári perről* (Budapest: Kozmosz Kiadó, 1976) / *A vizsgálat iratai. A tiszaeszlári per* (Budapest: Krónika Nova Kiadó, 2004⁵) / *A vizsgálat iratai. Tudósítás a tiszaeszlári per körülményeiről* (Budapest: Noran, 2004⁶); „Egy múlt századi per. Felismerés és magatartás”, in: *Utunk szabályai éjszaka* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981), pp. 32–155.

³⁷ „Solymosi Eszter vére”, *Virradat*, * (1937. augusztus 2).

polgármesteri engedéllyel márvány síremléket állított a leánynak, ezt a Magyar Nemzeti Arcvonal nevű hungarista–nemzetiszocialista szervezet évente megkoszorúzza. Ma is sokan tartják úgy, hogy valami igazság volt a vádban, vagy legalábbis hogy az ügy nem volt – és nincs³⁸ – kellőképpen tisztázva. Nyomasztó.

³⁸ Gyurgyák János, *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet* (Budapest: Osiris Kiadó, 2001), p. 339.